

LENGYEL ELBESZÉLŐK

„Az írók mondanivalójának súlya, a problémafelvetés őszintesége, morális jellege lepheti meg azokat az olvasóinkat, akik e kötetből ismerkednek a mai lengyel irodalommal” — állapítja meg mint leglényegesebbet Kerényi Grácia kitűnő utószavában, amikor a *Mai lengyel elbeszélők* c. próza antológiát jellemzi.

Mégis úgy véljük, hogy azok is, akik már az 1952-ben a Szépirodalmi Kiadónál megjelent, azonos című kötetben is módot találtak a mai lengyel elbeszélőkkel való ismerkedésre, ugyanezért lepődhetnek meg e második antológia olvasásakor. (Nem mintha az 1952-es kötet írásainak mondanivalóját kevésbé súlyosnak, problémafelvetéseit kevésbé őszintének tartanánk. Egyáltalán, az ilyen általánosító természetű összehasonlításra két, sokféle szempont alapján készült, egymást ilyen időközben követő antológia anyaga aligha nyújthat lehetőséget.) Nyilvánvalóan azért ez a meglepődés, mert bár az idézetben olvashatók minden valamire való irodalmi alkotásnak tulajdonságai, e tulajdonságok különösen szuggesztív módon jelentkeznek a kötetben levő művek többségében.

Ha ennek a lebilincselő hatásnak az okát meg akarjuk jelölni, egy paradoxonnak ható megfogalmazáshoz kell folyamodnunk: A mai lengyel elbeszélő próza — amennyire egy antológia ismert keretei és lehetőségei alapján találoán jellemezhető — tulajdonképpen *líra*.

Nincs szándékunkban a következőkben műfajelméleti fejtegetésekbe kezdeni, sem a lengyel epika fejlődéstörténeti problémáit boncolgatni. Mindezek nálunk avatottabb hatáskörébe tartoznak. Csupán azt a szembeötlő jellegzetességet akartuk — jobb híján ezzel a kétségtelenül egyszerűsítő, sőt félre is érthető fogalmazással — megjelölni, amelyik az egész kötetten végigvonul, s szerintünk annak a már említett szuggesztivitásnak a legjelentékenyebb előidézője.

A hagyományos epika domináns kronológiai és logikai kötöttségű cselekményessége — ez uralkodott az 1952-es antológiában — itt többnyire háttérbe szorul, alárendelődik egy mindenekelőtt spontán képzetársító természetű, időnként jelképes szerkesztésrendnek, erőteljes érzelmi-gondolati hangvételnek és ebből fakadó célra irányultságnak. Osztottnak ebben a kötetben szereplő „idősek” is; a tavaly elhunyt Maria Dąbrowska, a hasonlóképpen világszerte ismert Jarosław Iwaszkiewicz, a „középső generáció”-hoz tartozó Jerzy Putrament, és a legfiatalabbak egyik kiválósága, Odojewski is. Wiktor Woroszyłskinál mindez egyenesen a prózavers szintjén jelenik meg, másoknál (Zielińskinél, Mroźeknál) a játékos, izgatottan, sőt kajánul fintorgó groteszkba csap át.

Természetesen nincs szó itt valami mechanikus egyformásodásról, egyértelműségről. Odojewski *Exodus*-ában a szinte végtelen hullámmászásnak tűnő, különös ritmikájú mondatok rendkívül pontos, részletes képet adnak az ukrainai lengyel úri-családok világának 1939 őszi széthullásáról, egy félelmetes nap vészjóslo ese-ményeiről — mégis mindez egy jellegzetesen lírai színezetű mondanivalót szolgál mindenekelőtt, a képsorok elhalványulnak hangulati hatásuk félelmetesen felerősödik, és egy kamaszlelék szívszorító meghasonlása bontakozik elő mindebből.

Mroźek *A hűségesség juhász-kutyájában* például a valóságos epikai összefüggések már csak látszólagosak. A hűségesség, engedelmes juhász-kutyájában az alapjában véve pozitív erkölcsi tulajdonságok, az ösztöneibe ivódott kötelességtudás, a törvénytisztlet és a szolgálattétel vágya erősebbnek mutatkoznak a gazdája, az ember iránt érzett tisztelőnél, s mint juhász-kutya mivoltából ez magától értetődő: birka-sorsra kényszeríti gazdáját. A gazda mindezt — némi kancsal filozofálás után — vállalja; a kutya gondos, tapintatos, de makacs fölügyelete alatt buzgón legel kertjében, sőt, hogy kedvébe járjon a derék ebnek, csengőt is vásárol saját maga számára...

Tévedne, aki azt hinné, hogy ebben a sokszínű, „líraivá” lett „epiká”-ban valami formalista feszengés, modern sznobság a belső hajtóerő. — A mély felelősségtudatú, és éppen ezért lelkiismeretére is kényes írói egyéniségek munkáinak mögöttes, a szépre, költőire, az igazra, emberségre egyaránt vágyó művész alakító, kifejező ereje. Megkapóan példázza ezt a *Hamu és gyémánt* méltán híres szerzője, Andrzejewski elbeszélésének, *Az arany róká*-nak egy jelenete. Lukasz, az óvodás: kisfiú meséből és félálomból született kedvesen poétikus fantáziálása az aranyos szőrű rókáról, egymás mellé kerül egyik butuska társnőjének elszomorítottan sivár tanmeséjével. (Ez a mese a szegény kutyáról szól, de a kislány hiába erőlködik, képtelen róla mást kisütni, mint hogy kizsákmányolták a kapitalisták.)

Kissé komor líra (hogy már a szónál maradjunk) mindez, és lépten-nyomon a halál iszonyata bukkan elő belőle. Nem úgy, mint a korábbi, a lengyel ellenállásról, a fasiszták borzalmas kegyetlenségeiről szóló elbeszélésekből. Transz-

rendesebb és filozofikusabb halálélmény fűti még *Putrament Szent golyó* című, rettenetes befejezésű novelláját is amazoknál, pedig az író látszólag csupán naturalisztikus precizitással számol be egy tömegkivégzésről. S hogy itt mégis másról van szó, mint a korábbi, hasonló tárgyú lengyel írásokban, az abból érződik elsősorban, hogy a novella főszereplője, egyike az ártatlanul kivégzetteknek, ahelyett hogy részvétet keltene bennünk, csak szánalomra, sőt undorra indít... Valójában a halálmotívum gyakori előbukkanása egy nyomasztó, mitizált, már-már betegessé vált mártíriumkomplexum kegyetlen, de igazságos szétfoszlatásáról vall — s mint Kerényi Grácia utal rá —, ilyen értelemben (bármily furcsán hangzik is) pozitív vonása a lengyel prózának.

Túlzás volna a kötet alapján messzemenő általánosításokat levonni a lengyel prózairodalom helyzetére, törekvéseire, sőt csak itt szereplő íróira vonatkozóan is. A kötet jó néhány írása — hagyományosabb és kevésbé hagyományos egyaránt — bizonyára feledésbe merül majd. Mégis mozgalmas, igényes irodalomról ad számot, és az utolsó el is igazítja az olvasót ebben. (*Európa Könyvkiadó 1965.*)

NACSAJY JÓZSEF

CSORBA TIBOR 60 ÉVES

Mióta e néhány sort tervezem, mindig Rónay György szép verse jut eszembe, a *Citerák*, melyben a költő így vall a több évszázados lengyel—magyar barátságot tápláló történelmi egymásrautaltságról:

*Lengyelbe futott a magyar
ha mindenét elorozták,
s a lengyelnek is menedék
volt mindig Magyarország.*

*Emez valamely udvarházban
búsult a hazáján,
amazt Krakkóban vigasztalta
lengyel citeráslány.*

A költői képzeletet történelmi visszapillantásra készítő mozzanatot az utolsó strófa vallomása szerint személyes élmény:

*Danczka fölött süvit a szél
havat hoz a tengeren át.
Pattognak a fagyban az ágak,
mint a citerák.*

Az „Oceanum” partján citeraként pattogó fagyos ágak Balassi citeráslányát idézik fel a költő előtt: a komor hangulatú bújdosást, tágabb a lengyel—magyar egymásrautaltság tragikus színezetét. A két nép múltbeli kapcsolatainak, történelmi és kulturális érintkezésének e sötét árnyalású tónusát idegően elnyomók kölcsönös szorítása, anarchikus-feudális belső közállapotok magyarazzák. Ugyanakkor ott rejlik e folyamat értelmezésében — s itt már nem Rónay György verséről van szó — megannyi felszínes-frázisos, misztifikáló, nacionalista általánosítás lehetősége is, amit azonban a történelem menetének igazi mozgatóira figyelmező reflexiók — a XVI. századtól a reformkoron át a marxista állásfoglalásokig — mindig törvényszerűen elkerültek. Különösen az utóbbi 15—20 évben, amikor is a történelem végleg félredobta a nemegyszer méla honfibúvá komorult lengyel—magyar sorsközösség hagyományos kliséjét.

A most 60 éves Csorba Tibor a magyar—lengyel kapcsolatoknak ama kutatói közé tartozik, akik számára a két nép múltjában való elmélyülés iránytűje mindig e történelmi igazlátás volt, s akinek sokoldalú tevékenységét épp a szocializmus immár két évtizednyi „sorsközösségének” mindent újra fogalmazó közös célkitűzései segítették gazdagon kibontakozni.

1906. március 15-én született Szepesváralján, Lőcsén, majd Budapesten volt gimnazista, később a Képzőművészeti Főiskola növendéke. Festőnek indult, s bár történész, irodalomtörténész, publicista, fordító, szótárszerkesztő minőségben tette a legtöbbet a magyar—lengyel kapcsolatok ápolásáért, a másik műzsához ma sem